

SENED-İ İTTİFAK

Doçent Dr. A. Selçuk ÖZÇELİK

1 — *Sened-i İttifakın vücade gelmesini mucip olan âmiller ve hazırlanması :*

Osmanlı devletinin, kuruluşundan kısa bir zaman sonra inkişaf etmek suretiyle nüfus ve iktidar unsurlarının büyümesi ve kuvvetlenmesine muvazi olarak hâkimiyet sahasını (ülkesini) da genişletmiş, imparatorluğa inkılâb eylemiş olduğu, teokratik ve monarşik bir bünye arzlediği, tevsi-i mezuniyet esasına müstenit merkeziyetle idare edildiği, merkeziyetin duraklama ve gerileme devirlerine kadar tam mânasiyle cari olduğu, duraklama ve gerileme devirlerinin başlaması ile beraber bu sistemin zayıfladığı, ülkenin şurasında burasında bazı mütegalibe, zorba ve derebeylerin tüedikleri, eyaletlerdeki valilerin merkezin emirlerini dinlememeye koyuldukları, memleketin anarşiye sürüklendiği, imparatorluğun inhitat devrinde taşralarda bir de Âyan sınıfı ile mütesellim ve voyvodalann, hükûmetin nüfuzu azaldıkça, nüfuz ve kudretlerinin çoğaldığı malûm tarihî hakikatlardandır.

Osmanlı devletinin gerileme ve inhitat sebeplerini tahlil eder mahiyette Koçi bey tarafından zamanın padişahına takdim edilen rapor (Risale) daki fikirlerin isabetine rağmen bundan bir netice hâsıl olmamış, Üçüncü Selimin bilhassa askerî sahada yapmak istediği seyahat teşebbüsleri akîm kalmış, bu padişahın yaradılış itibariyle hatim selim oluşu, mütereddit ve merhametli bulunması evvelâ kendi saltanatının, biraz sonra da hayatının yokedilmesine sebebiyet vermiştir.

Üçüncü Selim'in yerine Dördüncü Mustafa padişah olmuştu¹.

Alemdar Mustafa Paşa Sultan Mustafayı tahttan indirerek yerine yeniden Üçüncü Selimi padişah yapmak için teşebbüse geçti. Bu esnada Üçüncü Selim öldürüldü². Hayatını sarayın damı üzerine çıkararak

1) Bk. Enver Ziya Karal: Osmanlı Tarihi, cilt V, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat devirleri, Ankara 1947, sh. 88.

güçlkle kurtaran İkinci Mahmut tahta çıkartıldı. Padişah olarak kendisine biat edildi. Mahmut II de Alemdar Mustafa Paşaya sadaret mührünü verdi ³.

Devlet-i aliyyenin dahilî ve haricî bakımdan duçar olduğu müşkül-ler ve tehlikeler gittikçe artmakta idi. Üçüncü Selimin şehadetine sebep olan cânilerin cezalandırılması ve mütegalibe güruhunun tedip ve tenkili esnasında devlet ahvalinin düzeltilmesi, ıslahı da düşünölmekte ve konuşulmakta idi.

Fakat ülkenin eyalet ve livalarında saltanat merkezine karşı bağılık çok zayıflamıştı. Yer yer âyân ve hânedanlar istiklâllerini ilân ederek muhtelif mahallerde diledikleri gibi hareket eylemeye başlamışlardı. Bundan başka Rumelide Sirozî İsmail bey, Anadolu'da Cebbarzade Süleyman bey ile Saruhan mutasarrıfı Karaosmanoğlu Ömer Ağa, Bilecik'te Kalyoncu Mustafa gibi, büyük ve geniş eyaletleri zabtedip tevaif-i mülûk tarzında müstakil olarak hükûmet eder mahiyette hânedanlar da peyda olmuştu. Devlet-i Aliyye bunlara nafiz olamıyordu ⁴.

Arnavutluğun Toska bölümü Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa, Keğalık bölümü de İşkodra valisi Kara Mahmut Paşa idaresinde idi. Haleb ihtilâl içinde bulunuyordu. Bağdat kölemenleri hâkimiyet dâvasına kalkışmışlardı. Vehhâbiler Mekke ile Medineyi ele geçirmişler, padişahın ismini hutbeden çıkarmışlardı⁵.

Hulâsa devletin dahilî idaresi parlak olmadığı, gittikçe bozulduğu gibi, haricî bakımdan da çeşitli zorluklar, başansızlıklar ve tehlikeler Devlet-i aliyyeyi tehdid etmekteydi.

Alemdar ve arkadaşları her şeyden önce bu duruma son vererek âsâyişin sağlanmasını lüzumlu gördüler ve İstanbul'dan işe başladılar. Boğaz yamakları ocağı kaldırıldı. Yeniçeri ocağının muhasebesini teftiş vesilesiyle Yeniçeri zorbaları öldürüldü veya sürgüne gönderildi. İstanbulun âsâyişi temin olundu.

İstanbul dışında, Osmanlı ülkesi dahilinde de her şeyden evvel,

2) Bk. Kalost Arapyan: Rusçuk âyânı Mustafa Paşa'nın hayatı ve kahramanlıkları, Ermeniceden çeviren: Esat Uras, Türk Tarih Kurumu yayınlarından, II. seri - No. 9., İstanbul 1943, sh. 10.

3) Bk. Enver Ziya Karal: S. g. e, sh. 93.

4) Bk. Tarih-i Cevdet, Tertib-i Cedid, ikinci tabı' 9 cu cilt, Dersaadet 1309, sh. 5.

5) Bk. Enver Ziya Karal; s. g. e, sh. 94.

âyan ve hânedanların merkeze itaat eylememelerinin temini lüzumlu görüldü. Rumeli ve Anadoludaki şöhretli âyan ve ağalara, sadaret makamı vasıtasıyla, İstanbulda bir toplantı yapılarak bozuk düzen bir hal alan devlet işlerinin ve ahvalinin ıslahını görüşmek ve çarelerini arayıp gereken tedbirleri almak için davetnameler gönderildi.

Alemdar Mustafa Paşa gibi bir kimsenin sadaret makamında olması sayesinde birçok âyan ve ağalar davete icabet ettiler. Zira Alemdarın nüfuzu ve itibarı İstanbulda nasıl câri ise taşralarda da öyleydi. Kendisine itimad ediliyordu. Ezcümle Kalyoncu Mustafa Alemdarın davetnamesini alır almaz sür'atle 5000 kadar askerle geldi. Sirozî İsmail bey, Cebbarzade, Karaosmanzade vesairlerin de hareket edip gelmekte oldukları haber alındı. Ve hemen meşveret-i âmmeye hazırlık yapmak üzere vekiller arasında sıkı sıkı müşavereye başlandı⁶.

Recep ayının ortalanna doğru davet edilenler birer birer gelmeye başladılar. Cebbarzade ve Karaosmanoğlu güzide süvarileriyle gelip Üsküdar tarafında konakladılar. Recep ayının sonlarında Sirozî İsmail bey de on iki bin kadar güzide askeriyile Davutpaşaya gelerek orada konakladı. Bunlardan başka Sultan Selimin Nizam-ı Cedid teşkilâtında canla başla çalışmış olan Çapanoğlu Süleyman bey, Şile âyanı Ahmet ağa, Bolu voyvodası Hacı Ahmet oğlu Seyyit İbrahim ağa ve Çermen mutasarrıfı Mustafa bey de sadrâzâmın davetine icabet edip İstanbulla gelenler arasındaydı⁷.

İsmail bey İstanbulla gelir gelmez Alemdar Mustafa Paşa Davutpaşada kendisiyle görüştü. Gelen âyanların ikametlerine mahsus çadırlarla iaşeleri, hükûmet tarafından temin olunmuştu⁸.

Âyanların davetini müteâkip hükûmet, yapılacak işleri ve ittifak senedini hazırlamak için müteaddit içtimalar yapmıştı. Davete icabet edenler hernekadar Alemdara itimad ederek Dersaadetin dışına kadar askerleriyle ve maiyetiyle gelmişler oralarda konaklamışlar ise de, İstan-

6) Bk. Tarih-i Cevdet, Cilt 9, sh. 3.

7) Bk. Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Meşhur Rumeli âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık oğlu Süleyman ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa, İstanbul 1942, sh. 138.

8) "Cebbarzade Süleyman beyin dairesi için hergün kırk okka pirinç, on beş okka yağ, beş okka bal ve muahharen gelen oğlu Abbas bey için yevmi dört kiyle pirinç ve on okka yağ verilmesine dair sadr-ı âzam tarafından matbah-ı âmire eminine beyaz üzerine üzerine buyuruldu gönderilmiştir." (Saray Vesikaları, 559) [İsmail Hakkı Uzunçarşılı: s. g. e, sh. 140'dan naklen.]

bul içine girmeğe cesaret edememişlerdi. Aksi takdirde hayatlarının tehlikeye gireceğinden veya vücutlarının izale edileceğinden korkuyorlardı. Bu itibarla devlet ricali tarafından şehir haricindeki mesirelerde sadr-ı âzama verilen mükellef ve muhteşem ziyafetlerde onlar da bulunuyorlar, böylece bu kimselerle dahî konuşmak, anlaşmaya zemin hazırlamak imkân dahiline giriyordu ⁹.

Hükûmetin Anadolu ve Rumelideki âyanlarla kendi arasında devlet idaresi için müzakerelere girişerek ittifak yapmasıyla, hem idarede, hem yeni yapılacak ıslahat teşebbüslerinde, muhalefetin zuhuruna meydan kalmaz zannolunuyordu.

Bütün bu ihzarî görüşmelerden, konuşmalardan sonra, sadr-ı âzamanın reisliği altında akdolunan Meşveret Encümeni ¹⁰ sadr-ı âzamanın çok samimî bir nutku ile açıldı. Bu nutukta Alemdar, "devletin işlerinin çok bozulduğunu, askerî teşkilâtın tereddidi ettiğini; bu yüzden ehli-islâma za'f geldiğini; böyle devam edecek olursa düşmanın İstanbula kadar geleceği düşüncesi ile devletin emin olan kimseleri ile müşavere ettiğini; durumu sırdaşı olan bazı akıllı kimselere açtığında onları kendisinden ziyade müteessir ve müteessif gördüğünü ve bu maksatla bazı teşebbüslere giriştiklerini; şimdiki padişahın (Mahmut II) ilim, fazilet ve rüşd-ü dirayet ile mu'tasıf bulunduğunu; emelinin ise memleketin hayır ve muhafazası olduğunu, bu gayenin tahakkukunun ise devletin vekillerinin, vezirlerinin, emir ve hâkimlerinin müttefik ve müttehit olmalarına menut bulunduğunu; bu bakımdan padişahın iradesi gereğince bütün âyan, hânedan ve eşrafın buraya davet olunduklarını; davetlilerin geldiklerini; devletin kuvvetlenmesi, ıslahı ve aralarındaki ayrılığın izalesini temin zımında aralarında ittifak ettiklerini ve işte şimdi ne yapılmak lâzım geliyorsa onu açıklamak, tasvir etmek ile gerekli tedbirleri ittihaz etmeleri lüzumunu" açık yüreklilikle ve samimî olarak belirtmiştir¹¹.

9) Bk. Tarih-i Cevdet, Cilt 9, sh. 6.

10) Bu toplantıda Şeyh-ül İslâm, devlet ricali, Yeniçeri ağası, Sipahiler ağası ile âyanlar v.s. bulunuyorlardı. (Bk. Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı; s. g. e, sh. 141.)

11) Bk. Şanizade Tarihi: Cilt. 1, sh. 63. - Ahmet Cevdet Paşa. s. g. e, cilt 9, sh. 5-6. - Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, s. g. e, sh. 141-142. Alemdar'ın bu toplantıda irad ettiği nutku Tarih-i Cevdetten iktibasen buraya dercediyoruz: "Bizler anasıl ocaklıyız. Yeniçeri ocağı hakkında taassubumuz derkârdır; Hüdavendigâr-ı şehid ocaklıya meram anlatılmayıp anlardan rağbetini kaldırdı ve tâlimlû asker tertibine himmet buyurdu; bu ise bizim menfurumuz olmağla canib-i şahanelerine inkıyad babında kusurumuz derkâr idi. Vak-

Bu nutuktan sonra hey'et ittifakla sadr-ı âzamin mütaleasını muvafık görmüş, devletin ileri gelen ricali de evvelce aralarında cereyan eden müzakerelerin neticesini izah eylemişlerdir.

Bu esaslara göre bir sened-i ittifakın tanzimi ve hepsi tarafından imzalanması ve mühürlenmesi kararıyla meşverete son verilmiştir¹².

tâ ki rütbe-i vezaretle başımız bağlandı ve ünvan-ı seraskerî ile kadrimiz ilâ kılındı. Gerek ordu-yı hümâyun maiyyetinde ve gerek bilistiklâl asâir-i düşmanla harp ve kıtalımız esnasında â'dânın galip olduğu görülmekle esbâb-ı hakikiyyesini tetkik ve taharrî ettiğimde düşmanın galebesi askerinin muallem ve muntazam ve zabıtlarının fenni harpte mâhir ve serkâranının müttehid-ül efkâr olmasından neş'et eylediğini teyakkun ettim ve gidişimiz yoksuz ve bilişimiz yanlış olduğunu öğrendim ve şehid-i merhumun sâ'y-ı şahaneleri mücerret teyid-i din ve devlet niyet-i hayriyesine mebni idiğini anlayıp peşiman ve müteessif oldum ve keyfiyeti sırdaşımız olan bazı akıllı adamlara açtığımda onları kendimden ziyade müteessif gördüm; hal' vak'ası zuhuriyle saltanat tebeddül ve işler suret-i kadime-i sakiymeye tahavvül ettikte askerî güruhu bütün bütün nizamından çıktı ve ehl-i islâma bin kat ziyade zâ'f geldi. Ol vakit İstanbulun ne halde olduğu cümlelerin malûmudur. Bu hal-i hezeldândan müteessir ve böyle giderse düşmanın İstanbula kadar geleceği mülâhazasıyla mükedder-ül hatır olduğumuz esnada hâlâ ümera-yı devlet olan işbu zatlar ile mülâkat ve hamiyet-i islâmiyye ve gayret-i devlet-i aliyye iktizasınca icrâ-yı müzakerat ve müsahebat ile halleşerek nihayet iade-i cülus ile suret-i sabıkânın yeniden tertibi hususuna fâtiha okumuş idik. Zira Hüdâvendigâr-ı sabık Sultan Mustafanın halî malûm ve bir müddet daha serir-i saltanatta bekası maazullâhü teâlâ Devlet-i Aliyyenin bâis-i indirası olacağı cümle indinde meczûm idi. Ve eğerçi niyetimiz diğer gün oldise de billâh-ül hamd.ü ve-l minne pâdişâh-ı güzîn ve halife-i rûy-i zemin efendimiz hazretleri ilim ve fazilet ve rüşd-ü dirayet ile muttasıf olup bizlerin meşhudatımız olan suver anların fetanet-i fitriyye ve malûmat-ı müktesebeleri hasebiyle âyine-i kalb-i hümâyunlarında cilveger olduğunu hakk-al insaf riyasız olarak cümle ten itiraf eyleriz ve zatında gayyur ve dilir ve âli himmet ve sahib-i şehamet bir padişah-ı cihangir olup aksâ-yı emel-i padişâhaneleri memalik-i şahanelerini tetavül-i eyâdi-i âdâdan muhafazadır.

Bu ise vükelâyı devlet-i aliyye ve bilcümle vüzerâ-yı izâm ve serkâran ve hükâmın yekdil ve yekcihet olmalarına menut olduğundan irade-i seniyyeleri üzre cümle âyân ve hânedan ve eşraf buraya davet olunmuşlar idi, geldiler ve müşrif-i indiras olan bünyân-ı devleti ihkâm için miyaneden ref'i şikak ile miyane bend-i kemer-i ittifak ittiler. Şimdi mes'eleyi tasvir ve ne yapılmak lâzım ise anı tasavvur ve tedbir idelim..."

12) Bk. Ahmet Cevdet Paşa: s. g. e, Cilt 9. sh. 6.

Cevdet Paşa Sened-i İttifakın imzalanmasındaki zarureti şu şekilde izah ve ifade eylemektedir: "Ve eğerçi devlet-i aliyye ile kendü teb'asından olan birtakım bey ve ağalar beyninde öyle bir ittifakname tanzim olunması ve kuvve-i icraiyyenin bir takım şerait altına alınması istiklâl-i saltanata münafi

Şaban ayının sekizinci perşembe günü hükümdar Sâ'dabâd'a gelerek, huzur-ı hümayûna sadr-ı âzam, şeyh-ül İslâm vesair vezirler dahil etmişler ve onlar huzurda ayakta dururlarken Cebbarzade, Sirozî İsmail bey ve Karaosmanoğlu huzur-ı hümayûna çıkanlarak kendilerine samur kürkler giydirilmiş, bellerine hançerler takılarak taltif olunmuşlardır. Huzur-ı hümayûndan çıkıldıktan sonra diğer âyânlara sadr-ı âzâmın otağında mertebeleri sırasına göre hil'atler giydirilmiştir¹³.

Bu toplantı da fikirlerin birleşmesine bir hayli hizmet etmiştir. Âyânın hükûmet merkezine karşı zayıf olan itimatları kuvvetlenir gibi olmuştur.

1807 Şâbânın 17 ci günü Bâb-ı âlide toplanıldı. Evvelki Meşveret-i Âmme toplantısında kararlaştırılmış olan Sened-i ittifak sureti tebyiz edildikten sonra başta sadr-ı âzam ve şeyh-ül İslâm olmak üzere devlet erkânı ve âyândan Cebbarzade Süleyman bey, Sirozî İsmail bey ve Karaosmanoğlu Ömer Ağa tarafından imza edildi ve mühürlenip padişaha arz ve takdim edildi.

Sultan Mahmut evvelemirde bunu imzada tereddüt ve enderun ricalinden bazılarıyla keyfiyeti müzakere etti. Bunların içinden başçukadar-ı şehr-i yârî olan Eğri boyun Ömer ağa'nın "Bu senet sizin istiklâl-i saltanatınıza dokunur, fakat reddi de kabil değildir. Şimdilik çaresiz tasdik edip sonradan bunun fesih ve ilgası çaresine bakmalıdır" demesi üzerine bu nasihata uyarak senedin bâlâsını hatt-ı Hümayûn ile tevşih ve onu tasdik eyledi¹⁴.

Böylece Âmme Hukuku Tarihimizde bu mühim vesika meydana gelmiş oldu.

2 — Sened-i İttifakın hükümleri :

Sened-i İttifak bir dibace, yedi şart ve bir zeyilden ibarettir. Muhteviyatını ve hükümlerini şöylece hulâsa edebiliriz:

Dibace kısmında, "Osmanlı Devleti saltanatının zuhurunun başlangıcından itibaren mazhar olduğu fetihler, galibiyetler, san ve şevket ve birliğin bir zamandanberi zail olarak bu nizamın bozulduğu; devlet erkânı, taşra ve memalik hânedanları arasında aynlık ve nefsaniyet hallerinin meydana geldiği, bu yüzden saltanat-ı seniyyenin kuvvetinin za-

görünür ise de bir müddetten beru vukua getirilen su-i istimalât ile cism-i devlette açılan yarelere andan başka çare bulunamamış idi." Bk. s. g. e, sh. 6.

13) Bk. Tarih-i Cevdet, Cilt 9, sh. 7.

14) Bk. Tarih-i Cevdet, Cilt 9, sh. 7-8.

İla dûçar olduğu; nüfuzunun dahilde ve hariçte sarsıldığı; bunun zengin, fakir, yüksek, alçak, herkes için zararlı ve endişeyi mucip bir hal aldığı; saltanatın temellerinin yıkılmak tehlikesine mâruz bulunduğunun büyük ve küçük kimseler tarafından itiraf edilegeldiği; [Fa'tebirû yâ ül-il eb-sâr] nas-sı celil-i şânı gereğince geçmişten ibret ve din ve devlet nizamının devamını temin ve ikame ve ihyâ-ı kelimet-ullah hayırlı niyetiyle Devlet-i Aliyyenin kuvvetlenmesi sebep ve çarelerini aramak ve buna tevessül etmek gerektiği, bu senedi imza edenlerin cümlesi tarafından anlaşılmağa muhtelif meclislerin akdolunduğu ve bunun neticesinde işbu ittifak şartlarının bervech-i âti senede rabt ve tevsik edildiği" ifade olunmakta ve bu sözleri yedi şart ile bir zeyil takib eylemektedir. Bunları şu tarzda özetleyebiliriz.

Birinci şarta göre, Saltanat makamını takviye, Cenab-ı Hakkın lû-tuf ve ihsanına mazhar olmak ve onun Resulünün rızasını kazanmak hayırlı gayesine yönelerek işbu senette imzaları bulunan herkes padişaha sadakatini zamin olup, gerek vezirler, gerek Alemdar, gerek hanedanlar ve bilcümle ocaklar tarafından kavlen veya fi'len, gizli veya açık olarak bir ihanet ve padişahın emir ve rızası hilâfına bir hareket, ayaklanma zuhur edecek olursa, bâdettahkik buna cesaret edenin başkalarına ibret teşkil edecek surette, tedip ve tenkili hususunda ittifak etmiştir. Bu hususta herhangi bir müsamaha görülecek olursa bu dahî bilittifak tedip ve tenkil olunacaktır.

İşbu sened-i ittifakta imzası bulunan herkes bu ittifak dairesine dahil olmayanlardan dâvacı olup bu gibiler, şart-ı ittihadı duhu' etmeleri hususunda, kavlen ve fi'len cebrolunacaktır. Velhasıl âkitler ve imza sahipleri padişahın gerek şahsını, gerek saltanatının takviyesini, emirlerinin icrasını, bunların her türlü fesat ve ihanetten korunmasını mâlen ve bedenen taahhüt ve tekeffül eylemişlerdir. Bu taahhütlerini kendileri hayatta oldukça bizzat, Dünyadan geçtikleri takdirde evlât ve hanedanları zamindir.

İkinci şartta askerî hizmet ve yardıma taallûk eden bazı hususlar tanzim edilmiştir. Şöyle ki:

A — Evvelemirde, Devlet-i Aliyyenin bekası ve kuvvet ve şevketinin artması için bu toplantılar yapıldığından ve mezkûr senedin gerçekleştirmek istediği gaye de bu olduğundan, saltanat kuvvetinin artması gayesiyle memalik-i Hâkaniyeden tahriri tertip olunan askerler ve neferlerin devlet askeri olarak yazılmasına ve tekmiline ve devamlı ola-

rak bekasına hepsinin gayret edip nizam ve rabıtalanna dahilen ve haricen bütün ilgililerin çalışmaları gerektiği;

B — Bu asker tertibi maddesi oybirliği ile kararlaştırılmış olduğuna göre, zamanın değişmesi ile “Bu hüsrandır, yahut şöyledir, böyledir” diye fesat ve haset erbabı kimselerin tahrikini herhangi bir kimse tecviz eder veya Ocaklar tarafından itiraz ve muhalefet vâki olursa âkitler ve imza sahiplerinin hepsinin dâvacı olmaları ve bu gibileri hain bilip elbirliği ile te'dip ve tenkile gayret eylemeleri lüzumu ve bu hususta herhangi birinin muhalefet eylememesi;

C — Devlet-i Aliyyenin herhangi bir taraftan düşmanı zuhur ederse hep beraber karşı koymaya, sür'atle def ve tenkiline çalışmaları kararlaştırılmış olduğundan buna aykırı hareket edilmemesi,

icab ettiği anlatılmaktadır.

Üçüncü şartta, Devletin ve saltanatın kuvvetinin artması için askerinin çoğaltılmasına gayret olunduğu gibi gerek Beyt-ül mal-ı Müslimîn'in ve gerek Devlet-i Aliyyenin iradlarının muhafazasının taahhüt edildiği; bunların mahallerinden tahsil ve tediyesine, telef ve hasarlardan korunmasına, padişahın emirlerinin infaz ve icrasına aykırı hareket eden ve itaat eylemeyen kimseler çıkacak olursa hep birlikte bu gibilerin tedibinin taahhüt ve tekeffül edildiği ve bu usule daima riayet olunması gerektiği ifade edilmektedir.

Dördüncü şartta, padişahın bütün emir ve yasaklarının erkân ve vükelâya Sadaret makamı marifetiyle tebliğ edilmesi Devlet-i Aliyyenin ötedenberi tatbik edilegelen usul ve nizamı iktizası olduğundan, bundan sonra da herkesin haddini bilip vazifesi dışında bir işe girişmemesi; bütün emir ve nehiylerin Sadaret makamından sâdır olması gerektiği; bu emir ve nehiyeler mahza padişahın emir ve nehiyleri olduğu için herkesin kayıtsız ve şartsız sadr-ı âzamin emirlerine itaat eylemesi gerektiği ifade edilmektedir. Böylece, sadr-ı âzamin hükümdarın mutlak vekili olduğu prensipi Sened-i İttifakta açıkça belirtilmekte, Sadr-ı âzamin en yüksek idare âmiri olduğu açıklanmakta, bu bakımdan kendisine ve emirlerine itaat taahhüt olunmaktadır.

Yine dördüncü şartta, her kim kendisine mevdu vazifesinden haric, memuriyeti dışında diğerlerinin vazifesine tecavüz eylerse cümlesinin dâvacı olup tecavüz eden kimsenin o memuriyetten ref'olunarak bu gibi taarruzların bertaraf edileceği, her umurun sadaret makamına arz

ve istizan olunarak sadr-ı âzâmın reyi üzere hareket edileceği taahhüt olunmaktadır.

Bu taahhüde mukabil yani padişahın vekil-i mutlakı sadr-ı âzâmın geniş selâhiyetlerinin tanınmasına ve tasdikine karşılık olarak; onun Şeriat, kanun ve taahhüt hilâfına irtikâp, irtişa ve devlet için zararlı hareketlerde bulunmasına mani olmak yetkisi âkit ve imza edenlere tanınmakta, hattâ bu husus sadece onlara tanınmış bir selâhiyet addiyle iktifa olunmayıp ifası mutlaka gereken bir vazife gibi telâkki olunmakta, böylece devlet işlerinde sadaret makamı için tanınmış olan büyük selâhiyetler karşılığında sadr-ı âzâmın mes'uliyeti prensipi kabul ve izhar edilmektedir.

Beşinci şarta göre, padişahın, saltanat kuvvetinin ve devlet nizamının muhafazasına senetteki imza sahiplerinin hepsi kefil ve müteahhit olduklarından gerek hanedanların Devlet-i Aliyyeden, gerek dahildeki rical ve erkân-ı devletin birbirinden emin olmaları şarttır. Böylece herkesin birbirine karşı emniyette olması için de hepsinin ittihat ve ittifakla birbirlerine garanti vermesi zarurî olduğundan, işbu senette ittifak eylemiş ve imzalarını vazetmiş bulunan hanedan ve âyân ile vükelâ ve devlet ricali birbirlerinin şahsına ve hânedanına kefil ve zâmindir; herhangi biri bu şarta muhalif hareket etmeden devletten veya birbirlerinden, taarruz, ihanet veya su-i kasta maruz kalırsa uzak ve yakın denilmeyip cümlesi dâvacı olarak buna cür'et edenin tedip ve def'ine ittifakla gayret edeceklerdir. Bu garanti hayatta iken kendilerine, öldükten sonra da hanedanlarına muhafazası ve bekası için tanınmıştır, bu hanedanlar da idareleri altındaki âyanlara aynı garantiyi vermektedir. Herkes uhdesine muhavvel yer hududundan hariç bir karış yere tecavüz etmemelidir. Aksi takdirde mütecavizden uzak ve yakın denilmeyerek herkes dâvacı olup bunu menedeceklerdir. Mütecaviz bundan mütenebbih olmaz ise o zaman onun tenkili cihetine gidilecektir.

Fukaraya zulüm ve teaddi ve Şeriat-ı mutahharanın icrasına muhalefet edecek kimse çıkarsa onun da te'dip ve terbiyesine tevessül olunacaktır.

Altıncı şarta göre; İstanbuldaki ocaklardan ve saireden herhangi bir fitne ve fesat hâdis olursa, istizan edilmeksizin bütün hânedanlar İstanbula koşacaklar, buna cesaret eden edenlerin veya ocağın kaldırılmasına tevessül, eğer bir zümre ise kendilerini kahr-ü tenkil edeceklerdir ve bunların dirlik ve esamileri ref' olunacaktır. Eğer fitne ve fesadı çıkra-

cak olan şahıs eşhastan ise tahkikat yapılarak idam edilmesi hususunun temini cihetine gidilecektir. Bütün hanedan ve âyân bunu taahhüt eylemektedir. Bu suretle âyân İstanbulun emniyet ve asayişini temin hususunda söz vermiş bulunmaktadır.

Bu madde kapu kulu ocaklarının isyanını önlemek, sadr-ı âzam ve ricalin kendi vaziyetlerini takviye eylemek için konmuştur¹⁵.

Yedinci şarta göre, reâyânın himaye ve siyaneti şart, hânedanların idareleri altında bulunan mahallerin asayışı ve fukara ve reâyadan vergi alınırken adalete riayet hususuna dikkat edilmek esas prensip olduğundan vekiller ve memalik hanedanları, zulüm, teaddî ve adaletsiz vergilerin ref'ini, aralarında kararlaştırmışlardır. Buna göre hanedanların birbirlerini kontrol eylemeleri gerekir.

Şayet Şeriata aykırı şekilde zulüm ve teaddi eden olur ise her türlü garazdan salim olarak Devlet-i aliyyeye ihbar eyleyerek ittifakla onun men'ine gayret edilecektir.

Ayrıca bu maddede, mezkûr yedi şarta vâkî müzakereler neticesinde karar verilip, hilâfına hareket edilmemek üzere Allah adına yemin ve onun Resulü üzerine ahdolunduğu ve bu keyfiyetin vesika olarak hıfzı zımında işbu muteber senedin kaleme alındığı ifade olunmaktadır.

Sened-i ittifakın bundan sonra gelen zeyl kısmında ise, bu vesika'nın şartlarının gerçekleştirmek istediği gayenin dinin ve devlet-i aliyyenin teyit ve ihyası olduğu, bu bakımdan devamlı olarak düstur-ül amel tutulması gerektiği, zamanın ve imzaları bulunan zevatın değişmesi ile tağyir edilmemesi temennisi izhar olunmakta, bu bakımdan bundan böyle sadaret makamını ve mesned-i fetvayı şereflendirecek kimselerin dahi makamlarına geçer geçmez bu senedi mühürleyip ve imza edip harfiyyen icrasına gayret eylemeleri; bu mühürleme ve imzalamaya keyfiyetinin gecikmemesi için, sadaret veya meşihat-i İslâmiyede tebeddül husule gelir gelmez derhal beylikçi-i Divan-ı Hümayun bulunanların asıl senedi kaleminden alıp kethüda ve res'ülvahit olanları ikaz ederek sadaret veya meşihat-i İslâmiye makamını yeni işgal eden zata mühürlemek ve imzalamak keyfiyetini temin eylemeleri lüzumu beyan olunmakta, ve durumun Divan-ı Hümayun kalemine kayd ile senedin iktiza eden kimselere suretlerinin verileceği, bir suretinin de padişah nezdinde mah-

15) Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı: s. g. e, sh. 143.

fuz olup, onun daima ve müstemirren senedin icrasına nezaret eylemesi gerektiği ifade ve temenni olunmaktadır.

Zeylin altında da bunu imzalayan zevatın lâkap ve isimleri bulunmaktadır¹⁶.

3 — Netice :

Bu izahatımızdan sonra şu neticelere varabiliriz: Osmanlı devleti iç ve dış bakımdan zayıflamaya başlayınca, hükümdar kendi iradesini ülkesinde hâkim kılma iktidarını kaybedince memleket halkının ileri gelenleriyle anlaşmak zarureti hissetmiştir. Umumî efkân nazara alma hâdisesi böylece Âmme Hukuku tarihimizde ilk defa olarak XIX cu asrın başında (1807 yılında) bir zaruret olarak idare edenler tarafından hissedilmiştir¹⁷.

Sened-i ittifak iki taraflı bir vesikadır. Hükûmet merkezi, başta padişah olmak üzere devlet ricali ile memleketin ileri gelen âyân ve hanedanları arasında, karşılıklı sadakat ve teminat verme esaslanna dayanarak akdedilmiş anlaşmadır.

Bu anlaşma hem padişah ile hükûmet erkânını, hem de âyan ve hanedanları bağlayıcı kaidelerden ibarettir. Müayyidesi de Allah ve onun Resülü üzerine ahit gibi teokratik, karşılıklı söz verme gibi ahlâkîdir. Fakat haddizatında sadece idare eden durumunda olan şahısları (hükûmet ricali, âyan ve hanedan) bağlayıcı karakteri haizdir.

Fakat Sened-i ittifaktaki bağlayıcı kayıtlar, hükûmet edenlerin ve onlara nazaran hükûmet edilen durumunda bulunan şahısların (âyân ve hanedanlar) üstünde gelen ve hepsini müştereken tahdit eden bir hukukî prensip ve hususiyle hükümdarın selâhiyetlerini frenliyecek objektif bir hukuk kaidesi mahiyetini de iktisab edebilmiş değildir¹⁸.

Padişah da bunu, zaruret altında imzalamak mecburiyetinde kaldığı ve onu çaresizlik içinde kabul ve imza eylediği içindir ki, bu senet kendisine iç azabı olmuş ve senedi hazırlayan ve imza edenlere gizli bir kin beslemiştir. Hattâ senedi kaleme alan ve altına "Rakım-ül huruf"

16) Bu senedin sureti Şanizade Tarihi: Cilt 1, sh. 66 — Cevdet Tarihi Cilt 9, sh. 278 aynen vardır.

17) Bk. Dr. Ali Fuad Eşgil: Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri, Birinci cilt, Fasikül I, İstanbul 1957, sh. 75.

18) Bk. Dr. Recai Galip Okandan: Âmme Hukukumuzun ana hatları Birinci kitap, İstanbul 1957, sh. 58.

diye imza koyan Beylikçi İzzet beye karşı duyduğu kin ve husumeti yenemiyerek bil'ahare kendisini Üsküdar'da idam ettirmiştir¹⁹.

Neticede tatbikat sahasına dahi intikal edememiş ve padişah bu senetten bahsetmez olmuştur.

Fakat Âmme Hukuku tarihimizde, padişah ve hükûmet ricali ile bir kısım âyân ve hanedanlar yani memleketin bazı ileri gelen kimseleri arasında, karşılıklı taahhütleri havi, selâhiyetlerini hudutlayan, iki taraflı anlaşma mahiyetinde ilk siyasî vesika olmak bakımından Sened-i İttifakın önemine, işaret eylemek yerinde olur.

19) Bk. Dr. Ali Fuad Başgil, s. g. e, sh. 75.